

ДОКУМЕНТИ СКАДОВСЬКИХ В РОДИННОМУ ФОНДІ ФАЛЬЦ-ФЕЙНІВ У ДЕРЖАВНОМУ АРХІВІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Матеріали про історію родини Скадовських, надані Е.О. Фальц-Фейном, їхнім близьким родичем, є невід'ємною частиною власного архіву Фальц-Фейна в Ліхтенштейні. У 2005-2006 роках вони були передані на зберігання у державний архів Херсонської області [1]. Обсяг документів, що мають безпосереднє відношення до родини Скадовських, порівняно невеликий - трохи більше 400 (15 справ). Однак вони представляють значний науковий інтерес як нове джерело з історії нашого краю та складова зарубіжного комплексу архівної україніки - документів про історію нашої держави, створених за кордоном. Особливої цінності ці документи набувають з огляду на те, що презентують перебіг та результати історичних пошуків та розвідок з історії Херсонщини приватних осіб, наших колишніх земляків та їхніх нащадків за кордоном (Ліхтенштейн, Німеччина, США, Уругвай). Завдяки Е.О. Фальц-Фейну українські дослідники мають можливість набути важливі роботи з цією специфічною групою документів, адже більша частина закордонних державних та приватних архівів з різних причин для них недосяжна.

Родинні зв'язки Скадовських і Фальц-Фейнів почалися з весілля Марії Іванівни Шліппе (1868-1917) та Сергія Балтазаровича Скадовського (1863-1918). Бабусею М.І. Шліппе була Єлизавета Фейн (1819-1875), дружина Йоханна Фальца (1808-1872). Донька, названа на честь матері Єлизаветою (1841-1910), була однією з восьми дітей цього подружжя. Вона побралася із Олександром Карловичем фон Шліппе (1842-1909) і в них народилося шестеро дітей [2].

Серед семи дітей Сергія та Марії Скадовських троє: Лев, Сергій та Марія, знову пов'язали свою долю з представниками родини Фальц-Фейнів [3].

Лев Сергійович Скадовський (1891-1919) одружився на Ользі, дочці від першого шлюбу Олександра Едуардовича Фальц-Фейна та Ніни Зугаловської (Цугаловської), Сергій Сергійович Скадовський (1892-1965) - на Софії Олександрівні Фальц-Фейн (1888-1945), дочці Олександра Івановича Фальц-Фейна (1859-1908) і Софії Степанівни Заговало (1859-1897), а Марія Сергіївна Скадовська (1880-1920) одружилася із Борисом Олександровичем Фальц-Фейном (1889-1920), братом Софії Олександрівни [4].

Подружнє життя Лева та Ольги Скадовських не склалося, вони досить рано розлучилися [5].

Трагічна доля спіткала інше подружжя - Бориса та Марію Фальц-Фейнів, які загинули внаслідок катастрофи із яхтою «Оскар» 24 січня 1920 р. біля берегів Румунії, емігруючи із

захопленої більшовиками України [6].

У Сергія Скадовського та його дружини Софії 1921 р. народився син Борис, який тепер проживає у Берліні [7].

Вперше Скадовські з'явилися на Херсонщині у кіпці XVIII ст. Яків Якович Скадовський отримав місце управителя маєтків «Чорненька» та «Чорна долина» у Таврії графа Мордвинова міністра іноземних справ Російської імперії. За добру службу Я.Я. Скадовський отримав від нього у спадок 10000 десятин землі, на якій заснував маєток «Скадовка» [8].

Сергій Балтазарович Скадовський, засновник м. Скадовськ (1894 р.), його онук, отримав у спадщину 33 тисячі десятин землі, 35 тисяч тонкорунних овець, два табуни коней. Від тітки він з дружиною успадкували маєток Зоринка (Балтазарівка) (тепер – Балтазарівка Чаплинського району). У 23 роки він став впливовим поміщиком, предводителем дворянства Таврійської губернії, а згодом заснував місто-порт Скадовськ [9].

Нащадок Скадовських і Фальц-Фейнів, Борис Сергійович Скадовський народився у Швейцарії 1921 р., живе у Берліні. Серед його інтересів - історія роду Скадовських [10]. Він став одним з організаторів поїздки потомків родин Скадовських та Фальц-Фейнів в Україну, взяв участь у святкуванні 100-річного ювілею Скадовська, виступив за відновлення рекреаційних ресурсів міста та його екології. Завдяки його зусиллям встановлено пам'ятник С.Б.Скадовському, а з 1999 р. – посмертно присвоєно звання почесного громадянина міста Скадовськ [11].

Разом зі своїм троюрідним братом Е.О. Фальц-Фейном, Б.С. Скадовський протягом багатьох років збирав відомості про свою сім'ю для відновлення історичної справедливості та доброї пам'яті про своїх предків, доклав певних зусиль для утворення відповідного фонду в державному архіві Херсонської області.

Опис, присвячений родині Скадовських, відрізняється різманітним та цікавим складом документів про історію Скадовських та документів, зібраних Б.С.Скадовським у своїй пошуковій роботі. Він містить генеалогічні дерева Скадовських та Фальц-Фейнів, у т.ч. укладені Б.С.Скадовським, автобіографічні довідки С.Ф. Анатри, А.Л. Грун фон Шліппе, М.В. Ледковської, Б.С. Скадовського, М.В. Фазольт, Ф.Е. Фальц-Фейна, запрошення на весілля Л.С.Скадовського та О.О.Фальц-Фейн та ін. [12].

Окрему справу складають документи (спогади Б.С. Скадовського, інтерв'ю з ним та Е.О.Фальц-Фейном, листи С.Р.Анатри тощо) про загибель членів родин Скадовських та Фальц-Фейнів внаслідок катастрофи із яхтою «Оскар» 24 січня 1920 р.; про наміри нащадків родини Скадовських і Фальц-Фейнів відвідати Скадовськ та Одесу [13].

Епістолярний архів родини Скадовських представлений листами Б.С. Скадовського до Е.О. Фальц-Фейна, С.Р. Анатри, О.В. Блещунова (засновника музею в Одесі),

Б.І.Маєвського (режисера) тощо, С.О. Скадовського до Б.С. Скадовського та Е.О. Фальц-Фейна та ін. [14]

Серед образотворчих матеріалів – фотографії родини Скадовських і Фальц-Фейнів, невеличка добірка оригіналів поштових листівок із чудовими фотографіями курорту Скадовських початку ХХ століття, фотографії будинків Скадовськ і Фальц-Фейнів різних періодів, похорон Сергія Балтазаровича Скадовського (1919), членів родини Скадовських та Фальц-Фейнів, загиблих у Румунії внаслідок катастрофи із яхтою «Оскар» 24 січня 1920 р., фотографії Б.С. Скадовського в.т.ч. разом з Е.О. Фальц-Фейном [15].

Робота Б.С.Скадовського над родинною генеалогією надзвичайно цікава та плідна і не припиняється до сьогодні. Одна з останніх його знахідок у берлінських архівах - встановлення німецького походження Фрідріха Фейна, засновни Фальц-Фейнів (раніше вважалося, що він народився в Україні). Результати цієї розвідки були опубліковані у «Віснику Біосферного заповідника «Асканія-Нова» у 2005 р. У самому ж фонді знаходяться його версії родинного дерева та його численних гілок починаючи з 70-х років минулого століття із правками та цікавими зауваженнями на полях. У генеалогічних та біографічних довідках багато різночитань, що значно роботу з ними. Інформація, яку вони містять, часто відрізняється від загальноприйнятої (наприклад у порівнянні з книгою М.Строганової «История рода Скадовских герба «Доленга», его потомки и родственники в России (Век XVIII - век XXI)» [16].

Певний інтерес викликають автобіографії представників сімей Скадовських та Фальц-Фейнів, які живуть за межами України. Ця група документів теж завдячує своїм походженням Б.С.Скадовському, який разом з Е.О. Фальц-Фейном прагнув згуртувати нащадків їхніх родин для історичного візиту на батьківщину, до незалежної України. Мова докоментів - російська, на відміну від більшої частини фонду, складеного німецькою.

Серед авторів спогадів - М.В.Ледковська, С.Ф. Орациетті (Анатра), М.В.Фазольт, Ф.Е.Фальц-Фейн, А.Л.Грун фон Шліппе та сам Б.С.Скадовський.

Марина Вікторівна Ледковська, у дівочтві - Фазольт, нащадок Фальц-Фейнів та родини відомого письменника Володимира Володимировича Набокова, професор кафедри славістики при Колумбійському університеті (США), народилася 1924 р., у Берліні [17]. Вона навчалася в університетах Німеччини та Італії. Широка географія життя М.В.Ледковської обумовлена її російсько-німецьким походженням, релігійними та політичними поглядами, науковими вподобаннями. Захоплення російською літературою та життєві обставини привели Ледковську в 1951 р. до США. Там вона захистила докторську дисертацію про творчість великого російського письменника Ф.Достоевського (до того ж далекого родича Фальц-Фейнів та Скадовських). М.В.Ледковська є онукою Лідії Едуардівни Фальц-Фейн (1870-1937), сестри

Ф.Е.Фальц-Фейна, засновника заповідника «Асканія-Нова». Її батьки - Софія Дмитрівна та Дмитро Дмитрович Набокови. У 1990 р. М.В.Ледковська, разом із Б.С.Скадовським та Е.О.Фильц-Фейном приїхала в Україну, відвідала Скадовськ та Асканію-Нова [18].

Софія Робертівна Орациетті, у дівочтві Анатра, потомок відомих херсонських сімей: онука Карла Едуардовича Фальц-Фейна та дочка Роберто Анатра. Її дід - Карл Едуардович Фальц-Фейн (1872-1918) був великим землевласником у Херсонській губернії й активним громадським діячем, членом Херсонського повітового земства. Як гласний повітового земства К.Е.Фальц-Фейн займався питаннями розвитку сільського господарства у земських комітетах [19]. Крім того, він рідний брат Фрідріха Едуардовича Фальц-Фейна, засновника всесвітньо відомого заповідника Асканії-Нова. Роберто Анатра походив з італійської родини Анатра, яка оселилася у Херсоні та протягом багатьох років брала активну участь у громадському та економічному житті міста [20]. Батько Роберто - Анжело - консул Італії та Перу в Херсоні, був відомим громадським діячем, депутатом міської думи [21].

С.Р. Орациетті народилася 1925 р. у Румунії, в еміграції, в наш мешкає в Уругваї (м. Монтевідео). Вона береже пам'ять про своє українське походження, народні пісні, що співала їй бабуся за матір'ю - Євдокія Петрівна Невмивакіна (у джерелі - Невніванена - Н.К.), полтавська селянка, за іншими джерелами - козачка. Про вклад сімей Скадовських та Фальц-Фейнів у розвиток нашого краю їй розповідали бабуся за батьком – Марія Едурдівна Анатра та мати, Олександра Карлівна Анатра (померла в 1992 р. у віці 95 років), свідки та учасниці багатьох подій в історії родин Фальц-Фейнів та Скадовських. Завдяки їм на іншому кінці світу, куди переселилася родина Софії Робертівни після багатьох поневірянь, живе пам'ять про минуле Херсонщини, яке протягом десятиліть панування радянської влади не згадували на Батьківщині. Автобіографія Бориса Сергійовича Скадовського інформує про важкий життєвий шлях цієї неординарної людини розкриває внутрішні мотиви його діяльності як історика-аматора.

В еміграції родина Скадовських оселилася в Берліні Б.С.Скадовський разом зі своєю кузиною М.В.Ледковською навчався в Берлінському університеті до його закриття у 1944 р. Його батьку здобути вищу освіту завадила революція, сину - війна. Проте Б.С.Скадовський спромігся отримати престижну роботу в Західному Берліні та зробити успішну кар'єру в галузі маркувальних технологій. Хоча значного особистого статку, як це вдалося Е.О.Фальц-Фейну, він не набув. У 1981 Б.С.Скадовський виходить у відставку й займається улюбленою справою - історією своєї родини [22].

Довоєнний Берлін був осередком життя Скадовських, Фальц-Фейнів та їхньої численної рідні в еміграції. «В Берліне жили и приезжали туда за время моего детства и юности почти все, тогда еще живущие, бежавшие родственники. Это возбудило мне уже рано интерес заняться

историей семьи и держат контакт с ее членами, разбросанные теперь на весь свет. Для них я готовил древа и материал - не ожидая, что откроется возможность передать материал старой родине и встрелить там такой интерес в моем деле»¹, - пише Б.С.Скадовський у середині 1990-х [23].

Інтерес до нащадків Скадовських та Фальц-Фейнів виявився в газетних публікаціях у місцевій та загальноукраїнській пресі. Матеріали про родину Скадовських та Б.С.Скадовського містять статті Г.Євгенєва «Неугасимая любовь к России», В.Тимошенка «Пишаюся дідом і вами!...», В.Грідіна «Скадовчанин из Западного Берлина» та ін. [24]. Вони уважно вивчалися Скадовським і він ніколи не втрачав можливості внести уточнення роз'яснення у їхній зміст.

Так, у коментарях до інтерв'ю з ним Н.Вареник, опублікованому в газеті «Правда України», Б.С.Скадовський вносить суттєві зауваження щодо мети свого візиту на Україну в 1991 р., вживання ним назви «Новоросія» замість «Малоросія», як помилково вказано в інтерв'ю тощо. Уточнює біографічні дані: так відмова його батька взяти німецьке підданство, через яку його сина не призвали до фашистської армії у 1939-1945 рр., була зроблена з патріотичних міркувань, а не в пошуку особистих вигод, адже які вигоди можуть бути у громадянина неіснуючої держави! «Совсем другой смысл получился неправильной передачей со фразой «Неожиданно для меня самого, во мне пробудился большой интерес к Истории Скадовска. Это удивительно...». Мой интерес к истории города - и семьи - был восстановлен уже в детстве моими родителями и я собирал всю жизнь материалы и информации. Иначе я не мог-бы теперь быть полезным при желанном населением восстановлении исторической правды!» - пояснює Б.С.Скадовський [25].

У західному Берліні збереглася значна епістолярна спадщина, фотографії, офіційні документи німецьких архівів, які стосувалися обох родин та їх нащадків. Ці матеріали також увійшли до фонду родини Скадовських.

Серед них листи Б.С.Скадовського до Е.О.Фальц-Фейна про розшук родичів, документів та організацію різноманітних заходів, особисті враження від поїздки на Батьківщину.

Так, у привітальному листі до Е.О.Фальц-Фейна Б.С.Скадовський пише: «Спасибо тебе за то, что благодаря тебя я тоже теперь, смог навестить родные места и добавит и свою лепту за сохранение и восстановление памяти о делах наших предков на родине. Спасибо тебе и за все то, что ты там для этого уже сделал и что я теперь мог лично увидеть... Наше путешествие с тобой восстановило старые времена, когда наши родные ездили друг к другу в Асканию, Садовчи, Одессу, Хорлы, Гавриловку. Дай Бог опять создастся такая возможность!»[26]. Тут мова йдеться передусім про фінансову підтримку цих заходів.

Проте роль самого Скадовського в благодійницькій та громадській діяльності

Е.О.Фальц-Фейна в Україні надзвичайно важлива. Як зізнається Фальц-Фейн у книзі Н.Данилевича «Барон Фальц-Фейн. Жизнь русского аристократа» (М., 2001), не всі родичі поділяли його захоплення минувшиною, бажали жити сьогоденням і не згадувати про втрачені можливості й статки. Тому моральна та інтелектуальна підтримка, яку надавав Б.С.Скадовський, в дечому спрямовувала діяльність Фальц-Фейна з відновлення історичної справедливості. Інша мова, що інтереси Е.О.Фальц-Фейна були значно глибшими, ніж історія родин Фальц-Фейнів і Скадовських.

Допомогу в своїх пошуках Е.О.Фальц-Фейн здобув також від батька Бориса — С.С.Скадовського, який, не зважаючи на похилий вік та хворобу, жваво цікавився історичними розвідками Е.О.Фальц-Фейна. У своєму листі до сестри Фальц-Фейна у 1961 р., він пише: «Дорогая Тая! Я тебя благодарю за присылку книги (возможно – L. Heiss «Askaniya-Noya. Adventure of the Falz-Fein family» - Н.К.), а главное за то, что Ты меня не забываешь. Ты знаешь, что я очень критически отношусь к ней, т.к. там много исторических и семейных ошибок, но все же приятно ее кметь. Я очень удивлен, что Эдя (Е.О.Фальц-Фейн - Н.К.) почти ниче не написал о Вашем отце (про Олександра Едуардовича Фальц-Фейна - Н.К.), который так-же был выдающийся человек, как музыкант, а главное как сельский хозяин. По моему мнению, он был лучший сельский хозяин из всех Фальц-Фейнов. Вся первая часть книги - фантазия, которую никто не сможет проверить» [27]. Це зауваження було добрим стимулом для подальшої плідної видавничої діяльності Фальц-Фейна та пошуку Скадовським підтвердження родинних легенд в архівах.

Навіть за бажання не всі мали можливість спілкування із ріднею, розкиданою по світу. Так, Сергій Олександрович Скадовський, двоюрідний брат Б.С. Скадовського, після Другої світової війни залишився в Румунії. Через своє походження весь час боявся репресій, зберігаючи в томику «Війни і миру» адресу та телефон своїх західноберлінських родичів. Не зважаючи на успішну наукову діяльність, він не мав можливості побачитися із родичами, як би не Б.С.Скадовський та Е.О.Фальц-Фейн. У й листі до Б.С.Скадовського відображені криваві події в Румунії, пов'язані із падінням режиму Чаушеску, радісні сподівання на демократію. «Очень очень рад что ты с Эдей продолжаешь работать (щодо поїздки на Україну та над історією сім'ї - Н.К.) - Я знаю что это очень трудно и иногда скучно - но это единственный путь чтоб после нас всех осталось что не быть», пише С.О.Скадовський [28].

Із Румунією пов'язана одна з найбільш трагічних сторінок сімейного літопису Скадовських та Фальц-Фейнів - загибель яхти «Оскар» у 1920 р. Румунські прикордонники, які поставили крапку на Ріо-де-Жанейро Остапа Бендера у цій, не книжній, історії виступають зловісним елементом загибелі одразу половини усіх представників родин Скадовських та Фальц-Фейнів. За офіційною версією, вони загинули біля самого румунського берегу, коли яхта зазнала аварії через намерзання криги. Завдяки зусиллям румунських Скадовських, а головне – Е.О. Фальц-Фейна та Б.С. Скадовського, ця трагедія не залишилася невідомою для суспільства [29]. Вона і тепер викликає непідробне співчуття до наших земляків, що загинули в

лихоліття громадянської війни.

Чимало тасмниць та «білих плям» міг би розкрити берлінський архів Скадовського. Чи відбудеться його передача на Україну ми не знаємо напевне, відсутня інформація й про склад і зміст цього архіву. Але цей крок можливо буде найкращим логічним завершенням історичного пошуку Б.С.Скадовського, який триває.

1. Кузовова Н.М. Фонд родини Фальц-Фейнів у державному архіві Херсонської області // Наукові записки / Херсонський краєзнавчий музей. - Херсон: «Айлант». - 2007. - С.171.
2. Державний архів Херсонської області (далі - ДАХО). Ф.Р-4097, оп. 1, спр. 246; оп. 4, спр. 1, арк. 11,14,16.
3. Там само.
4. Там само.
5. Там само, оп. 1, спр. 246.
6. Там само, оп. 4, спр. 2, арк. 38.
7. Там само, спр. 1, арк. 30.
8. Там само, спр. 11, арк. 107.
9. Там само.
10. Там само, спр. 5, арк. 14,14 зв.; спр. 11, арк.1-123.
11. Там само, http://www.skadowsk.ks.ua/city_pochesni+gromadyani.php.
12. ДАХО. Ф.Р-4097, оп. 4, спр.1.
13. Там само, спр. 2.
14. Там само, спр. 5-9.
15. Там само, спр. 12-15.
16. Строганова М.А. История рода Скадовских герба «Доленга». Его потомки и родственники в России (Век XVIII - век XXI). Документы и воспоминания современников. М.:Изд-во Моск. ун-та, 2001 - 370 с.
17. Кузовова Н. Лідія Едуардівна Фальц-Фейн-Набокова-Пейкер // Константи. Альманах соціальних досліджень. - 2007. - № 1 (13). - С.82-88.
18. ДАХО.Ф.Р-4097, оп. 4, спр. 1, арк.29,29 зв.
19. Систематический свод постановлений Херсонского губернского земского собрания. 1900-1914 гг. / Изд-е Херсонской губернской земской управы. - Херсон: Типолиитография Т-во преemn. О.Д. Ходушиной, уг. Потем. и Собор. ул., 1918. - Том 4. - С. 1124, 1135 – 1936.
20. Систематический свод постановлений Херсонского губернского земского собрания. 1900-1914 гг. / Изд-е Херсонской губернской земской управы. - Херсон: Типолиитография Т-во преemn. О.Д. Ходушиной, уг. Потем. и Собор.ул., 1918. — Том 4. - С. 1126, 1131.
21. Памятная книжка Херсонской губернии за 1910 год. – Херсон: Типография Херсонского губернского правления, 1910. - С.10.
22. ДАХО.Ф.Р-4097, оп. 4, спр. 1, арк. 30,30 зв.
23. Там само, арк. 30 зв.
24. Там само, спр. 11.

25. Там само, спр. 3, арк. 10,10 зв., 11, 11 зв.
26. Там само, спр. 5, арк. 14,14 зв.
27. Там само, спр. 8, арк. 2,2 зв.
28. Там само, спр. 7, арк. 1,2,2 зв., 3,3 зв., 4.
29. Там само, спр. 14.

Кузовова Н.М. Документи Скадовських в родинному фонді Фальц-Фейнів у державному архіві Херсонської області // Наукові записки / Херсонський краєзнавчий музей. – Херсон: «Айлант». – 2007. – С.171-179.